

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Т. М. Федоренко

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Методичні рекомендації

Рекомендовано Методичною радою НУК

Миколаїв 2006

Федоренко Т.М. Теорія держави і права: Методичні рекомендації. – Миколаїв: НУК, 2006. – 40 с.

Кафедра теорії та історії держави і права

У методичні рекомендації включено теоретичні та методичні вказівки до планів семінарських занять з курсу: "Теорія держави і права".

Подано основні положення методики виконання курсових робіт. Запропановано повний список рекомендованих літературних джерел.

Призначенно для студентів вищих закладів освіти юридичного профілю.

УДК 340 (076)

Рецензенти:

С.Г. Ковальова – канд. юрид. наук, доц., зав. кафедри правознавства Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського.

Н.В. Мірошкіна – канд. філос. наук, доц., зав. кафедри правознавства Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини університету "Україна".

ВСТУП

Головна мета правової науки в сучасних умовах – це підготовка висококваліфікованих спеціалістів – юристів, які на основі здобутих знань, умінь і навичок здатні вирішувати основні завдання повсякденної практичної правової роботи. Підготовка юристів забезпечується внаслідок вивчення комплексу правових дисциплін, передбачених навчальним планом.

Вивчення теорії держави та права має важливе значення для підготовки юристів високої кваліфікації. Як наука, теорія держави та права ставить за мету озброїти студентів знаннями про сутність держави та права, висвітлити причини виникнення та закономірності розвитку цих інститутів. Без основного курсу теорії держави та права неможливе засвоєння галузевих юридичних дисциплін.

Будуючи фундаментальною, загальнотеоретичною наукою, теорія держави та права є базовою навчальною дисципліною.

Глибоке вивчення теорії держави та права допоможе студентам виробити вміння тлумачити і застосувати нормативні акти, та юридично грамотно їх оцінювати. Дана дисципліна підвищує професійний рівень юристів, допомагає орієнтуватись у правовій літературі, сприяє підвищенню вміння мислити правовими категоріями, стимулює процес встановлення режиму законності у діяльності державних органів, громадських організацій, посадових осіб.

Зазначене вище свідчить про те, що теорія держави та права має не тільки теоретичне, а й практичне значення.

Навчальна дисципліна "Теорія держави і права" включає в себе загальнотеоретичне вчення юридичної науки, загальне вчення про державу та загальне вчення про право.

ВИМОГИ ДО ЗНАТЬ ТА УМІНЬ СТУДЕНТІВ

Студент повинен знати

предмет загальної теорії та права;
основні та допоміжні методи дослідження держави і права;
різноманітні концепції про походження держави і права;
поняття та ознаки держави, її форми правління та державного устрою;
поняття правил, функції, форму та соціальну цінність;
закономірності побудови правової держави;
структуру права і законодавства;
правотворчість, правозастосування і тлумачення норм права;
поняття правомірної поведінки, правопорушення та юридична відповідальність;
законність і правопорядок.

Студент повинен уміти

володіти загальнотеоретичними поняттями і категоріями;
використовувати теоретичні знання в юридичній практиці;
находити необхідну юридичну та іншу суспільну літературу для поглиблення своїх теоретичних знань;
подавати аналіз і тлумачення норм права, нормативно-правових актів;
використовувати правові процедури захисту прав і свобод людини;
обґрунтовувати законність і доцільність правових рішень, що приймаються як вихідна дисципліна.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПЛАНІВ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Згідно з навчальним планом, крім лекційного курсу з теорії держави і права, проводяться семінарські заняття, мета яких – виробити у студентів уміння самостійно вивчати питання теорії держави і права, аналізувати законодавчі акти, формулювати й обґрунтовувати теоретичні висновки та узагальнення. Семінарські заняття доповнюють і поглиблюють зміст проблематики лекційного курсу і навчальної літератури.

Для підготовки семінарського заняття з кожної теми студенту пропонується план семінару, який містить завдання на визначення термінів, питання усного опитування, дослідницьку вправу, теми рефератів, а також питання для перевірки засвоєння матеріалу.

Кожне із завдань передбачає свою конкретну мету.

Завдання на визначення термінів спонукає до вивчення термінології та з'ясування змісту основних понять з правознавства.

Дослідне завдання включає в себе теоретичне осмислення, узагальнення й оцінку матеріалу і на цій основі проведення порівняльного аналізу різних державно-правових явищ, їх класифікація; накопичення емпіричного (практичного) матеріалу для логічної побудови своєї відповіді.

Підготовка рефератів з конкретної теми має на меті навчити студентів працювати з літературними джерелами, оформляти і стисло викладати свої знання й уявлення про державно-правові інститути, факти тощо.

У методичних вказівках подається список наукової літератури. Особливу увагу слід звернути на закони та інші нормативні акти. Серед них є не тільки чинні нормативні акти, але й так звані пам'ятки права. Допоміжним матеріалом є рекомендовані підручники і навчальні посібники для студентів навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю "Правознавство".

Готуючись до семінарських занять, студент зобов'язаний виконати всі види завдань. Після ознайомлення з рекомендованою літературою, повинен підготувати вичерпні відповіді на всі питання семінарського заняття. Виступаючи на семінарі, він має чітко характеризувати обговорюване питання теми, намагаючись досягати стислості й логічності викладу. При цьому студент може користуватись своїм конспектом, проте не зачитувати його, а використовувати лише план, за яким готувався до семінару.

На семінарських заняттях ведеться облік поточної успішності студентів.

Семінар № 1. СИСТЕМА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА

Дати визначення термінів: наука; закономірність; діалектика; метод; методика; методологія; принцип; система; теорія; функція; абстракція.

Усне опитування

1. Система юридичної науки.
  - 1.1. Поняття та ознаки юридичної науки.
  - 1.2. Об'єкт, предмет, методи, функції юридичної науки.
  - 1.3. Юриспруденція як система юридичних наук.
2. Теорія держави і права як фундаментальна наука.
  - 2.1. Предмет та функції теорії держави і права.
  - 2.2. Метод теорії держави і права.
  - 2.3. Теорія держави і права:
    - а) в системі суспільних наук;
    - б) в системі юридичних наук.

Дослідницьке завдання

Визначити відмінність між "теорією держави і права" як наукою та як учбовою дисципліною.

Накреслити в зошиті структуру юриспруденції як системи юридичної науки.

Основна література: [1; 8–10].

Теми рефератів

1. Місце та роль теорії держави і права у підготовці кваліфікованого юриста.
2. Основні напрямки та перспективи розвитку юридичної науки в Україні.
3. Загальнолюдське і національне в теорії держави і права.
4. Проблеми методології теорії держави і права в умовах політичного та ідеологічного плюралізму.

Контрольні питання

1. Що являють собою предмет і об'єкт теорії держави та права?
2. В чому відмінність між поняттями "предмет" і "об'єкт" науки?
3. З чого складається методологія загальної теорії держави і права?
4. Розкрити сутність метода юридичного порівняння та нормативного метода.

-
5. Які функції властиві теорії держави та права?
  6. Що таке система юридичних наук?

Семінар № 2. ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ. ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Дати визначення термінів: суспільство; норма; форма; ідея; особа; диференціація; спеціалізація; теологія; матриархат; патриархат.

Усне опитування

1. Основні теорії походження держави. Передумови та причини виникнення різновидів теорій походження держави.

1.1. Теологічна теорія (час формування, представники, зміст та основні положення, обмеженість теорії).

1.2. Патріархальна теорія.

1.3. Теорія насильства.

1.4. Органічна теорія.

1.5. Психологічна теорія.

1.6. Договірна теорія.

1.7. Матеріалістична (класова, соціально-економічна, або марксистська) теорія.

1.8. Патримоніальна теорія.

1.9. Іригаційна теорія.

1.10. Сучасні наукові концепції держави.

2. Причини та форми (шляхи) виникнення держави.

2.1. Причини виникнення держави, які визначає сучасна юридична наука. Загальна характеристика влади та соціальних норм додержавного періоду. Поняття "воєнної демократії".

2.2. Східний (азійський) шлях виникнення держави (Єгипет, Китай, Вавилон, Індія).

2.3. Європейський шлях виникнення держави (Афіни, Рим, Давньогерманська держава).

3. Типологія держави (формаційний – цивілізаційний підходи, правова держава – не правова, легітимна – нелегітимна).

3.1. Загальна характеристика типології держав (сутність, підходи, класифікація).

3.2. Доіндустріальні типи держави: рабовласницька та феодална.

3.3. Індустріальні типи держави: буржуазна та соціалістична.

3.4. Особливості держав з перехідною економікою (постіндустріальні держави).

Дослідницьке завдання

Скласти конспект: *Думанов Х.М., Першиц А.И.* Мононорматика и начальное право (Статья первая) // Государство и право. – 2001. – № 1. – С. 98–103.

Виписати ознаки, спільні, для двох-трьох теорій виникнення держави.

Зробити порівняльну характеристику рабовласницької й феодальної та буржуазної й соціалістичної держав.

Основна література: [1–3; 5; 6, гл. 3; 8].

Теми рефератів

1. Сучасні теорії виникнення держави.
2. Порівняльна характеристика теорій походження держави.
3. Соціальна демократична держава: поняття, стан та перспективи розвитку в Україні.
4. Проблема типології держав в сучасній юридичній науці.

Контрольні питання

1. Чим обумовлені та в чому особливість сучасних інтерпретацій сучасних концепцій держави?
2. У чому полягають особливості сучасної інтерпретації "теорії еліт"?

Семінар № 3. ДЕРЖАВНА ВЛАДА І ДЕРЖАВА

Дати визначення термінів: політика; територія; народ; нація; народність; публічний; монополія; плюралізм; сутність; дефініція; аспект.

Усне опитування

1. Державна влада.
  - 1.1. Соціальна влада. Ознаки, які відрізняють владу первісного суспільства.
  - 1.2. Державна і політична влади.
2. Поняття та ознаки держави. Ознаки, які відрізняють державу від інших організацій соціально-неоднорідного суспільства.
  - 2.1. Народ, публічна влада, територія як видові ознаки держави.
  - 2.2. Ознаки держави: публічна влада, система податків, територіальний поділ населення, право, монополія на правотворчість,

---

монополія на легальне застосування сили та примусу, зв'язок з населенням, наявність певних матеріальних засобів для проведення своєї політики, офіційне представництво, суверенітет, державні символи – герб, прапор, гімн.

3. Сутність держави.

3.1. Визначення сутності держави.

3.2. Класовий та загальносоціальний аспекти.

3.3. Релігійний, національний, расовий аспекти сутності держави.

4. Функції держави, поняття та види.

4.1. Поняття функції держави.

4.2. Функції, мета та завдання держави.

4.3. Класифікація функції держави:

а) від тривалості дії;

б) від принципу розподілу влади;

в) від значення;

г) від сфери здійснення.

5. Зовнішні та внутрішні функції держави, їх зв'язок.

6. Форми здійснення функцій держави.

6.1. Визначення форми здійснення функцій держави.

6.2. Організаційні (регламентуюча, ідеологічна, господарська) та правові (правотворча, правозастосовна, правоохоронна) форми здійснення функцій держави.

6.3. Методи здійснення функцій держави.

Основна література: [1, с. 33–39, 68–84; 4; 5, с. 19–46; 6, гл. 8; 8].

Теми рефератів

1. Суверенітет як ознака держави, поняття та основні риси.

2. Поняття держави. Особливості розвитку та функціонування сучасної держави.

Контрольні питання

1. Яку роль відіграє держава у суспільстві?

2. Який зміст покладено у назву "публічна влада"?

3. Визначте основні етапи становлення держави.

4. Як Ви розумієте поняття функції держави?

5. Які є форми здійснення державних функцій?

6. У чому полягає різниця між функціями держави та державних органів?

7. Функції Української держави на сучасному етапі розвитку суспільства.

---

8. Поняття функцій держави, їх класифікація та методи здійснення.

Семінар № 4. ФОРМИ ДЕРЖАВИ

Дати визначення термінів: режим; президент; конституція; парламент; вотум (votum); вето (veto); регіон; протекторат; управління; авторитарний; тоталітарний.

Усне опитування

1. Форма держави, поняття, структура.
  - 1.1. Поняття.
  - 1.2. Характеристика елементів форми держави.
2. Форма державного правління.
  - 2.1. Поняття та основні форми правління.
  - 2.2. Поняття, ознаки та види монархій.
  - 2.3. Поняття, ознаки та види республік.
  - 2.4. Режими правління: парламентське, президентське, змішана форма (скласти схеми).
3. Форма державного устрою.
  - 3.1. Поняття та основні форми.
  - 3.2. Характеристика унітарної держави. Види унітарної держави.
  - 3.3. Характеристика складної держави: федерація (види федерацій), конфедерація, імперія.
4. Політичний режим.
  - 4.1. Поняття, співвідношення понять "політичний режим" та "державний режим".
  - 4.2. Ознаки демократичного режиму, види.
  - 4.3. Ознаки антидемократичного режиму, види.

Дослідницьке завдання

Яку форму має Українська держава за Конституцією 1996 року (Обов'язково вказати статті Конституції).

Скласти схему різновидів форм держави залежно від характеру кожного з трьох елементів.

Основна література: [1; 4–6; 8].

Теми рефератів

1. Форма Української держави в конституційних актах та перспективи її розвитку.

---

2. Порівняльна характеристика тоталітарної та демократичної держав.

3. Сутність та основні види державного устрою. Тенденції зміни форми державного устрою України.

4. Шляхи розвитку форми державного режиму в Україні.

5. Форма державного правління в Україні.

Контрольні питання

1. З яких елементів складається поняття "форми держави"?

2. Як Ви розумієте поняття "форма правління"? Вкажіть її види.

3. Як Ви розумієте поняття "державний устрій"?

4. Як Ви розумієте поняття "державно-правовий (політичний) режим"? Зазначте його види.

5. Дайте загальне визначення та характеристику форми держави.

6. Визначити структуру (елементи) форми держави.

7. Визначити поняття та види державного правління.

8. Поняття та основні види державного (політичного) режиму.

Семінар № 5. МЕХАНІЗМ ТА АПАРАТ ДЕРЖАВИ

Дати визначення термінів: механізм; апарат; субординація; координація; О. Кант; позитивізм; компетенція; статус; правовий статус.

Усне опитування

1. Механізм держави: поняття, ознаки, структура.

1.1. Поняття.

1.2. Механізм та апарат держави.

1.3. Ознаки механізму держави.

1.4. Структура механізму держави (державні органи, державні установи, державні підприємства, державні службовці, організаційні та фінансові ресурси).

2. Поняття, ознаки та види органів держави.

2.1. Поняття та ознаки органів держави.

2.2. Види органів держави:

за порядком утворення;

за формою реалізації державної діяльності;

за принципом розподілу влад;

за принципом ієрархії;

за характером підпорядкування;

за терміном повноважень;

за порядком здійснення компетенції;
за правовими формами діяльності;
за характером компетенції.

3. Принципи організації державного апарату.

Дослідницьке завдання

Скласти схему органів Української держави.

Проаналізувати чинну Конституцію України і виписати з неї основні положення, в яких фіксується апарат держави.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Роль державного апарату в здійсненні функцій держави.
2. Значимість інституту державного службовця у розбудові правової держави.
3. Стан та тенденції розвитку державних органів Української держави.

Контрольні питання

1. Що Ви розумієте під поняттям "механізм держави як система всіх державних організацій"?
2. Як Ви розумієте загальне поняття "державний апарат"?
3. Які риси притаманні органу держави?
4. Яка структура державного апарату України?

Семінар № 6. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

Дати визначення термінів: політична система; громадські об'єднання; політична партія; трудовий колектив; елементи політичної системи суспільства.

Усне опитування

1. Поняття, структура і загальна характеристика політичної системи суспільства. Види політичних систем.
2. Держава – центр політичної системи.
3. Співвідношення політичної та державної влад в Україні.
4. Громадські об'єднання, види та засади їх діяльності.
5. Роль політичних партій в політичній системі суспільства, їх функції.
6. Форми взаємодії держави з громадськими організаціями.

Дослідницьке завдання

Схематично оформити структуру політичної організації суспільства.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Темі рефератів

1. Політична система суспільства за законодавством України.
2. Перспективи розвитку та особливості формування політичної системи в Україні.

Контрольні питання

1. Що таке політика?
2. Що таке влада?
3. Що таке політична система суспільства?
4. Визначте складові політичної системи суспільства.

Семінар № 7. ПРАВОВА ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Дати визначення термінів: правова держава; держава соціальної демократії; загальнодозвільні принципи.

Усне опитування

1. Правова держава у світовій класичній думці про державу і право.

2. Правова держава як основний гарант прав і свобод людини (поняття, ознаки).

3. Вихідні положення сучасної теорії правової держави: закріплення в Конституції та інших законах основних прав людини;

верховенство права та закону;

взаємовідповідальність особи і держави;

правосвідомість і правова культура – умова формування правової держави;

сутність та юридичне оформлення розподілу властей;

правовий захист особи;

незалежність судової влади, її високо значуще становище в суспільстві;

неухильне виконання законів і підзаконних актів.

5. Проблеми формування правової держави в Україні.

Дослідницьке завдання

Представити альтернативні міркування щодо ознак правової держави.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Темі рефератів

1. Основні напрямки формування правової держави в Україні.
2. Міжнародно-правові механізми забезпечення прав людини.

Контрольні питання

1. Назвіть якісні ознаки правової держави.
2. Чим відрізняються демократична і тоталітарна держави?

Семінар № 8. ОСНОВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ, ГРОМАДЯНИНА

Дати визначення термінів: основні права; природні права; права людини; права громадянина; правовий статус; особисті права; фізичні права; економічні права; політичні права.

Усне опитування

1. Поняття права як загальносоціального явища.
2. Правовий статус особи (людини, громадянина). Різновиди правового статусу.
3. Основні права, свободи і обов'язки людини (громадянина), їх класифікація.
4. Особисті права і свободи людини (громадянина).
5. Політичні права і свободи людини (громадянина).
6. Соціально-економічні та культурні права і свободи людини.
7. Фізичні права.
8. Конституційні обов'язки людини (громадянина).
9. Основні права дитини та шляхи їх покращання.
10. Міжнародно-правові заходи та засоби захисту прав людини.

Дослідницьке завдання

Скласти схему основних прав громадянина.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Перспективи вдосконалення механізмів забезпечення прав людини.
2. Аналіз міжнародно-правових актів щодо прав людини.
3. Основні тенденції розвитку і забезпечення прав людини.
4. Теорія і практика прав людини і громадянина в сучасному світі та Україні (порівняльний аналіз).

Контрольні питання

1. Як Ви розумієте поняття "право людини", "право особистості", "право громадянина"?
2. З яких ознак і складових утворюється правовий статус людини і громадянина?
3. У чому полягає соціальна цінність суб'єктивних прав?

Семінар № 9. ПОНЯТТЯ ПРАВА, ОЗНАКИ, ПРАВОРОЗУМІННЯ

Дати визначення термінів: норма; соціальна норма; право як юридичне явище; функції права; принципи права; норма моралі; звичаєві норми; корпоративні норми; політичні норми.

Усне опитування

1. Поняття права, його властивості, соціальна сутність і призначення.

2. Основна характеристика теорій права.
3. Функції та принципи права, їх поняття.
4. Правові системи, їх характеристика.
5. Правосвідомість і право.
6. Співвідношення економіки, політики і права.
7. Взаємозв'язок держави і права.

Дослідницьке завдання

Скласти схему основних функцій права.

Проаналізувати всі випадки застосування слова (терміна) "право" у чинній Конституції України і визначити, в якому значенні (соціологічному чи юридичному) це слово вжито.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Пліуралізм праворозуміння.
2. Значимість принципів права для юридичної практики.
3. Право як цінність сучасної цивілізації.

Контрольні питання

1. Які визначення права Вам відомі?
2. Як Ви розумієте поняття і види принципів права?
3. Чи були причини виникнення права, в чому вони полягають?

Семінар № 10. НОРМИ ПРАВА В СИСТЕМІ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ. СТРУКТУРА ПРАВОВИХ НОРМ. КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Дати визначення термінів: норма права; гіпотеза; диспозиція; санкція правової норми.

Усне опитування

1. Поняття та ознаки норми права.
2. Структура правової норми.

-
3. Види гіпотез, диспозицій, санкцій правових норм.
  4. Форми викладу правових норм у статтях нормативно-правових актів.
  5. Співвідношення юридичної норми і статті нормативного акта.

6. Види правових норм.

Дослідницьке завдання

Скласти схему різновидів норм права:

- а) на матеріалах КПК України;
- б) на матеріалах ЦПК України;
- в) на матеріалах Кодексу про адміністративні правопорушення;
- г) на матеріалах Конституції України.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Правові норми та норми моралі: єдність, відмінність, взаємодія, суперечності.
2. Сутність норми права та її місце у системі права.

Контрольні питання

1. Як Ви розумієте поняття і ознаки норм права?
2. Як Ви розумієте поняття і елементи структури норм права?
3. Які існують види норм права та критерії їх класифікації?

Семінар № 11. ФОРМИ (ДЖЕРЕЛА) ПРАВА ТА ПРАВОУТВОРЕННЯ

Дати визначення термінів: джерело права; форма права; правовий звичай; правовий прецедент; нормативно-правовий акт; нормативно-правовий договір; закон; підзаконний акт; постанова; декрет.

Усне опитування

1. Поняття джерела права. Поняття форми права.
2. Види форм права: правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір інші форми права.
3. Нормативно-правовий акт як основна форма права. Юридичні властивості та види нормативно-правових актів.
4. Закон, його поняття, ознаки, види, офіційні джерела обнародування. Місце закону в системі нормативно-правових актів.
5. Конституція України – основний закон Української держави.

---

6. Підзаконні нормативно-правові акти державних органів: поняття, види, офіційні джерела обнародування.

7. Підзаконні юридичні акти, які можуть набувати нормативно-правового значення за законодавством України.

8. Дія правових актів у просторі, часі та за колом осіб.

9. Правотворчість, поняття, види, принципи.

10. Стадії правотворчості.

Дослідницьке завдання

Скласти схему форм (джерел) права.

Скласти схему стадій правотворчості ВРУ.

Накреслити схему дії правових актів у просторі, часі та за колом осіб.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Судова практика та її значення в процесі правотворення в сучасних умовах.

2. Правовий звичай як джерело права в Україні, історія і сучасність.

3. Нормативно-правовий акт – основне джерело романо-германської правової сім'ї.

Контрольні питання

1. Що Ви розумієте під джерелами права?

2. Як Ви розумієте поняття "нормативно-правовий акт", вкажіть його види?

3. Які є види правоутворення?

4. Які є етапи правоутворення?

Семинар № 12. СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА

Дати визначення термінів: *правова система; система права; система законодавства; предмет правового регулювання; метод правового регулювання; галузь права; інститут права; норма права.*

Усне опитування

1. Правова система: поняття, структура.

2. Поняття системи права та її ознаки. Критерії побудови системи права.

3. Структура системи права: галузь, підгалузь, інститут права, норма права.

4. Система законодавства: поняття і загальна характеристика. Критерії побудови системи законодавства.

---

5. Співвідношення системи права та системи законодавства

Дослідницьке завдання

Накреслити схему галузей сучасного права України.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Поділ правових дисциплін на галузі права.
2. Основні засоби забезпечення верховенства закону в державному та суспільному життях.
3. Система права і система законодавства України, тенденції в сучасних умовах.

Контрольні питання

1. У чому полягає сутність системи права?
2. У чому полягає сутність системи законодавства?
3. Як співвідносяться між собою система права і система законодавства?

Семінар № 13. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Дати визначення термінів: систематизація нормативно-правових актів; інкорпорація; кодифікація; юридична техніка; юридична стилістика.

Усне опитування

1. Поняття, склад та значення правотворчої (законодавчої) техніки для удосконалення законодавства в Україні.
2. Юридична стилістика.
3. Систематизація нормативно-правових актів, їх призначення, форми (способи).
4. Поняття та види інкорпорації нормативно-правових актів.
5. Загальна характеристика кодифікації нормативно-правових актів.
6. Сутність консолідації.

Дослідницьке завдання

Накреслити схему форм (способів) та різновидів систематизації законодавства.

Навести приклади:

- а) офіційної та неофіційної інкорпорації;
- б) галузевої та міжгалузевої кодифікації.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Законотворчий процес в Україні.
2. Систематизація законодавства в Україні: стан, шляхи та напрями удосконалення.

Контрольні питання

1. У чому полягає сутність систематизації нормативно-правових актів?
2. Що таке інкорпорація?
3. Що таке кодифікація?

Семінар № 14. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ НОРМ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Дати визначення термінів: правомірна поведінка; реалізація правових норм; використання, виконання, дотримання, застосування норм права; прогалина в праві; аналогія закону; аналогія права.

Усне опитування

1. Поняття і форми реалізації норм права (використання, виконання, дотримання).
2. Сутність застосування правових норм (поняття, основні риси).
3. Загальні вимоги правильного застосування права.
4. Ознаки та види актів застосування правових норм.
5. Основні стадії застосування правових норм.
6. Аналогія застосування правових норм (аналогія закону та аналогія права) як засіб подолання прогалин у праві.

Дослідницьке завдання

Скласти схеми:

- а) форми реалізації норм права;
- б) видів правозастосувальних актів;
- в) стадій застосування норм права.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Прогалини в законодавстві та застосування юридичних норм за аналогією.
2. Реалізація правових норм – ефективний спосіб впливу на суспільні відносини.
3. Реалізація законодавства: поняття, форми та особливості механізму.

Контрольні питання

1. Що означає поняття "реалізація норм права"?
2. Які особливості застосування норм права як форми їх реалізації?
3. Які Ви знаєте стадії застосування норм права?

Семінар № 15. ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Дати визначення термінів: тлумачення норм права; тлумачення-з'ясування; тлумачення-роз'яснення; інтерпретаційно-правовий акт.

Усне опитування

1. Поняття і суть тлумачення юридичних норм та його роль у застосуванні та реалізації права.
2. Види тлумачення-з'ясування.
3. Види тлумачення-роз'яснення.
4. Граматичне та логічне тлумачення права.
5. Офіційне та неофіційне тлумачення права.
6. Поняття, види і юридичні властивості інтерпретаційно-правових актів.

Дослідницьке завдання

Накреслити схеми видів тлумачення-з'ясування та тлумачення-роз'яснення права.

Встановити, за допомогою якого способу тлумачення (філологічного, систематичного, історичного, цільового) було сформовано правило розуміння правової норми: "Строк позовної давності не застосовується до вимог про виселення із житлового приміщення осіб, що поселилися як винаймачі, оскільки ці особи незалежно від строку проживання не набувають права на житлову площу".

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Конституційний Суд як основний офіційний орган тлумачення права в Україні.
2. Роль доктринного тлумачення у розвитку права.

Контрольні питання

1. Що являють собою поняття, види тлумачення і норми права?
2. Які способи тлумачення норм права Вам відомі?

**Семінар № 16. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА,
ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЮРИДИЧНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**

Дати визначення термінів: правомірна поведінка; правопорушення; проступок; злочин; склад правопорушення; вина; юридична відповідальність.

Усне опитування

1. Поняття правомірної поведінки, її склад та види.
2. Правопорушення: сутність, характерні ознаки та елементи.
3. Види правопорушень.
4. Роль правосвідомості та правової культури у поліпшенні правопорядку.
5. Поняття, характерні риси, підстави та функції юридичної відповідальності.
6. Види юридичної відповідальності.
7. Значення юридичної відповідальності для забезпечення законності та правопорядку.

Дослідницьке завдання

Вказати види кримінальних покарань; види адміністративних та дисциплінарних стягнень; види цивільно-правової та матеріальної відповідальності; види провини.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Загальна характеристика правопорядку в Україні, причини правопорушень та шляхи їх усунення.
2. Особливості екологічної відповідальності.
3. Тенденції зміни юридичної відповідальності.

Контрольні питання

1. Як Ви розумієте поняття "права поведінки", охарактеризуйте її основні риси?
2. Які види правомірної поведінки Вам відомі?
3. Як ви розумієте поняття "правопорушення"?
4. Які види правопорушень Вам відомі?
5. З чого складається правопорушення? Дайте характеристику його елементів.

Семінар № 17. ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

Дати визначення термінів: правовідносини; суб'єктивне юридичне право; юридичний обов'язок; суб'єкт правовідносин; правоздатність; дієздатність; юридичні факти.

Усне опитування

1. Поняття, ознаки, склад та види правових відносин.
2. Суб'єктивне юридичне право і юридичний обов'язок.
3. Поняття та види суб'єктів правовідносин.
4. Правоздатність, дієздатність суб'єктів.
5. Об'єкти правовідносин: поняття, види.
6. Юридичні факти: поняття, класифікація.

Дослідницьке завдання

Навести приклади правовідносин. До якого виду вони належать? Які юридичні факти покладені в їх основу. Що було об'єктом у цих правовідносинах?

Складсти схеми:

- а) видів правовідносин;
- б) видів суб'єктів правовідносин;
- в) видів об'єктів правовідносин;
- г) видів юридичних фактів.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Загальна характеристика юридичної особи
2. Правовідносини як особлива форма суспільних відносин: поняття, ознаки, структура.

Контрольні питання

1. Як Ви розумієте поняття і ознаки правових відносин?
2. Як Ви розумієте поняття і види суб'єктів права?
3. Як Ви розумієте поняття і види об'єктів права?
4. Як Ви розумієте види юридичних фактів та критерії їх класифікації?

Семінар № 18. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЙОГО МЕХАНІЗМ

Дати визначення термінів: правове регулювання; предмет правового регулювання; метод (спосіб) правового регулювання; механізм правового регулювання; тип правового регулювання.

Усне опитування

1. Загальна характеристика правового регулювання.
2. Поняття, предмет, способи, типи правового регулювання.
3. Стадії правового регулювання.
4. Механізм правового регулювання та його елементи.
5. Ефективність правового регулювання суспільних відносин та напрямки його поліпшення.
6. Місце та роль держави у забезпеченні функціонування механізму правового регулювання.

Дослідницьке завдання

Накреслити схему ознак якості правового регулювання.

Основна література: [1; 5; 6; 8].

Теми рефератів

1. Основні напрямки діяльності державних органів України щодо покращання якості правового регулювання.
2. Юридичний механізм реалізації законодавства.

Контрольні питання

1. У чому полягає зміст поняття "правове регулювання суспільних відносин"?
2. Які є типи правового регулювання?
3. Які елементи складають механізм правового регулювання?

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

Курсова робота – це самостійний твір, який має на меті поглиблення теоретичних знань студента, перевірку результатів вивчення предмету та виявлення вмінь самостійно використовувати теоретичний матеріал при вирішенні практичних завдань.

Курсова робота сприяє виробленню навичок самостійної наукової творчості, підвищенню теоретичної та професійної підготовки студентів, кращому засвоєнню навчального матеріалу.

При написанні курсової роботи з конкретної теми студент повинен показати знання головних розділів курсу, вміння самостійно знайти і проаналізувати законодавчі акти, спеціальну літературу та юридичну практику.

До курсової роботи вказуються наступні вимоги:

1. Робота повинна мати творчий характер, який полягає, на-

самперед, в умінні систематично викласти матеріал з визначеної теми, а також бути результатом обґрунтування та узагальнення спеціальної літератури.

Починати роботу слід з вивчення літератури, де висвітлюються основні положення стосовно проблем, які розглядаються в курсовому проекті. Значну допомогу в підборі спеціальної літератури можуть надати бібліографічні покажчики з галузей права. Слід також використовувати періодичну фахову пресу (газети та журнали). Пошук спеціальної літератури з питань, що досліджуються у курсовій роботі, можна здійснювати за допомогою наступних джерел:

предметного каталогу книг та журнальних статей в наукових та студентських бібліотеках;

шляхом виписування джерел, на які посилається автор у списках, примітках.

Пошук матеріалів практики доцільно починати після того, як студент вивчить відповідні літературні та нормативні джерела. Юридична (судова) практика – це матеріали наглядово-контрольної діяльності державних та громадських організацій.

2. Виконуючи курсову роботу, студент повинен з відповідальністю ставитись до складання плану і включати в нього тільки ті питання, що не виходять за межі теми. Курсова робота повинна мати чітко окреслену структуру. Окремі питання, розділи і підрозділи слід визначати відповідними назвами, цифровою чи літерною нумерацією.

Курсова робота повинна мати таку структуру:

зміст;

вступ, в якому обґрунтовується актуальність теми;

основна частина (розділи, підрозділи та їх назви);

висновок, у якому робляться підсумки дослідження та пропозиції;

список використаної літератури, який включає в себе нормативний матеріал, спеціальну літературу, матеріали практики.

При посиланні на наукове джерело вказуються прізвище та ініціали автора, назва роботи, місто та видавництво, яке друкує роботу, рік видання і обов'язково сторінка. При посиланні на статтю в журналі (газеті) або збірку після прізвища, ініціалів автора та назви статті, наводиться найменування журналу (газети, збірника), рік видання, номер та сторінка посилання. Роблячи посилання

на нормативний акт, в тексті необхідно вказувати повну назву, ким і коли він був прийнятий (з посиланням на конкретну статтю, пункт), джерело публікації.

3. Обсяг курсової роботи не повинен перевищувати 30–40 друкованих сторінок на стандартних аркушах розміром 297x210 мм. На сторінці повинно бути не менше 28 і не більше 30 друкованих рядків з інтервалом 1,5 – для комп'ютера (2 – для друкарської машинки). Довжина кожного рядка – 60 знаків, 14 шриффт (у тому числі й пропуски між словами).

Вступ, розділи (підрозділи), висновок та список використаної літератури починаються з нової сторінки.

Теми курсових робіт призначаються за власним вибором студента.

Заміна теми після її затвердження та обговорення з викладачем забороняється!

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ З ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

1. Загальнотеоретична характеристика правознавства як юридичної науки.

2. Методологія юридичної науки: поняття, види і характеристика методів юридичного пізнання.

3. Поняття, предмет, методи теорії держави і права.

4. Основні завдання, функції теорії держави і права та значення цього курсу для підготовки юристів.

5. Права нації (народу): поняття, види. Юридичні гарантії їх забезпечення.

6. Основні права та свободи людини (поняття, види, принципи, міжнародно-правовий та державний захист).

7. Право людини на життя і проблеми його юридичного забезпечення в Україні.

8. Виникнення та формування міжнародних стандартів у галузі прав людини.

9. Захист прав дитини в міжнародних та національних правових актах.

10. Проблеми захисту прав, свобод людини в Україні.

11. Захист основних прав і свобод людини в Європейській конвенції з прав людини.

---

12. Соціальні норми, їх характерні риси та роль у правовому регулюванні суспільних відносин.

13. Місце права в системі соціальних норм.

14. Правова держава у світовій класичній думці про державу і право.

15. Правова держава (сутність, значення). Шляхи формування її в Україні.

16. Загальнотеоретична характеристика принципу розподілу державної влади (сутність та засоби його реалізації).

17. Поняття, ознаки, передумови виникнення та соціальна сутність держави.

18. Суверенітет держави, його співвідношення із суверенітетом нації, народу.

19. Типологія держав. Основні причини зміни типів держав та їх загальна характеристика.

20. Загальні закономірності виникнення держави. Особливості її створення у різних народів.

21. Причини виникнення держави, порівняльна характеристика наукових теорій про походження держави.

22. Загальнотеоретична характеристика громадянського суспільства: сутність, ознаки, значимість.

23. Проблеми відродження національної держави в Україні.

24. Суспільство і держава (співвідношення, спільність та відмінність ознак).

25. Визначення сутності держави в працях видатних українських юристів (Б. Кістяківського, С. Дністрянского, Л. Окіншевича, О. Єфіменка та ін.).

26. Функції держави (поняття, види). Основні функції Української держави.

27. Державний суверенітет як важлива ознака держави.

28. Форма держави (сутність, елементи, види). Основні напрямки удосконалення форми Української держави.

29. Тенденції розвитку форми держави на сучасному етапі.

30. Юридичне закріплення форми держави в конституційних актах України.

31. Порівняльний аналіз унітарної, федеративної та конфедеративної держав.

32. Порівняльний аналіз парламентської, президентської та парламентсько-президентської республік.

---

34. Загальнотеоретична характеристика СНД як міждержавного утворення.

34. Загальне поняття, сутність та роль механізму й апарату держави у виконанні її функцій.

35. Державні органи України та їх юридичне оформлення.

36. Правові основи діяльності правоохоронних органів України.

37. Місце та роль Конституційного Суду в єдиній системі судочинства.

38. Характерні риси та основні напрямки розвитку інституту президентства в Україні.

39. Юридичне закріплення правового статусу державного службовця в Україні: ознаки, повноваження, функції та види.

40. Місце правоохоронних органів у механізмі держави.

41. Характерні ознаки розвитку політичної системи України.

42. Основні організаційно-правові форми діяльності представницьких органів державної влади в умовах ринкової економіки.

43. Держава – ядро політичної системи, її зв'язок з іншими суб'єктами політичної системи.

44. Політичні партії як елемент політичної системи. Загальна характеристика політичних партій України.

45. Місце та роль громадських організацій у політичній системі суспільства.

46. Політична система сучасної України.

47. Правові форми взаємовідносин держави і комерційних корпорацій.

48. Проблеми організації місцевого самоврядування в Україні.

49. Місце, роль та значущість демократії в будівництві Української держави.

50. Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань.

51. Порядок формування та повноваження правоохоронних органів за діючою Конституцією України.

52. Співвідношення держави й особи (загальнотеоретична характеристика).

53. Загальна характеристика права (сутність, функції, ознаки).

54. Основні принципи права (загальноправові, міжгалузеві, галузеві).

55. Співвідношення об'єктивного та суб'єктивного прав.

56. Основні шляхи забезпечення дії принципу верховенства права.

-
57. Зв'язок права та інших соціальних явищ (справедливості, моралі, свідомості, релігії тощо).
  58. Право і закон: загальнотеоретична характеристика
  59. Загальна характеристика приватного і публічного, матеріального та процесуального прав.
  60. Сутність, функції, принципи, форми та інститути демократії.
  61. Історична типологія об'єктивного юридичного права.
  62. Тенденція розвитку форм (джерел) права (загальнотеоретична характеристика).
  63. Нормативно-правові акти: поняття, ознаки, види, їх відмінність від індивідуальних юридичних актів.
  64. Закон як форма права (поняття, ознаки, види, властивості) та їх значення в умовах правової держави.
  65. Правовий (судовий) прецедент – основне джерело англосаксонської системи права.
  66. Загальна характеристика Конституції України як основного закону держави.
  67. Характерні особливості діючої Конституції України.
  68. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.
  69. Порівняльний аналіз наукових теорій походження права.
  70. Поняття та сутність права.
  71. Загальна характеристика підзаконних нормативних актів України.
  72. Загальнотеоретична характеристика системи права і системи законодавства.
  73. Система права: поняття, основні риси, елементи. Головні чинники утворення галузей права.
  74. Основні правові системи сучасності.
  75. Шляхи розвитку права в Україні.
  76. Загальна характеристика романо-германської правової системи.
  77. Основні ознаки та особливості функціонування англосаксонської правової системи.
  78. Мусульманська система права (загальнотеоретична характеристика).
  79. Значимість норм права і моралі в регулюванні суспільних відносин.
  80. Норми права (сутність, структура, види) та юридична практика.

-
81. Правотворчість (поняття, види, форми, принципи) та заходи з її удосконалення.
  82. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, способи, види.
  83. Законність (поняття, принципи, гарантії, значущість) та основні напрямки її удосконалення в сучасний період.
  84. Поняття, основні ознаки, види та структура правовідносин.
  85. Юридичні факти.
  86. Правова культура – елемент формування державного службовця.
  87. Правова свідомість: поняття, склад.
  88. Взаємозв'язок правосвідомості та права.
  89. Суб'єкти права (сутність, класифікація), правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.
  90. Застосування юридичних норм як особлива форма реалізації права.
  91. Тлумачення правових норм (поняття, способи та види).
  92. Види і роль тлумачення в процесі застосування права.
  93. Інтерпретаційно-правові акти: сутність, види, властивості.
  94. Прогалини в законодавстві та застосування юридичних норм за аналогією.
  95. Правовий статус громадянина (поняття, зміст, принципи, значення) та його розвиток в сучасних умовах.
  96. Теоретична характеристика правопорушень, причини та шляхи їх подолання.
  97. Юридична відповідальність (поняття, види, функції, стадії).
  98. Проблеми "смертної кари" (загальнотеоретична характеристика).
  99. Правове виховання (поняття, види, значення) та заходи щодо його покращання в сучасних умовах.
  100. Поняття правової культури особи, її склад та значення.
  101. Заходи та засоби формування правової культури у суспільстві.
  102. Загальна характеристика сучасних теорій права.
  103. Теорія природного права.
  104. Соціологічна теорія права.
  105. Теорія позитивного права.
  106. Психологічна теорія права.
  107. Історична теорія права.

-
-
108. Судові та інші гарантії захисту прав і свобод громадян України.
  109. Співвідношення економіки, політики та права.
  110. Порівняльне правознавство як напрям сучасної юридичної думки.
  111. Правове регулювання суспільних відносин: поняття, види, стадії, типи.
  112. Ефективність правового регулювання суспільних відносин та його механізм.
  113. Причини правопорушень у сучасній Україні та шляхи їх подолання.
  114. Проблема застосування у праві дозволів і заборон, примусу.
  115. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного прав.
  116. Значимість юридичної відповідальності для покращення законності та правопорядку.
  117. Тенденції розвитку правової освіти і науки в Україні.
  118. Основні напрямки правової реформи в Україні.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література

1. Загальна теорія держави і права / За ред. *М.В. Цвіка*. – Х.: Право, 2002.
2. *Энгельс Ф.* Происхождение семьи, частной собственности и государства // *К. Маркс, Ф. Энгельс: Сочинения*. – 2-е изд. – М.: Госполитиздат, 1961. – Гл. IV–IX.
3. *Кашианина Т.В.* Происхождение государства и права: Современные трактовки и новые подходы. – М.: Юристъ, 1999.
4. Конституція України. – К.: Преса України, 1997.
5. *Кравчук М.В.* Теорія держави і права (опорні конспекти): Навч. посіб. – К.: Економічна думка, 2003.
6. Общая теория государства и права / Под. ред. *Н.М. Марченко*: В 2 т. – М.: Зеркало, 1998. – Т. 1.
7. *Сальгин Е.Н.* Теократическое государство. – М.: Наука, 1999.
8. *Скакун О.Ф.* Теория государства и права: Учебник. – Х.: Консул, 2001.
9. *Сурилов А.В.* Теория государства и права. – О.: Высшая школа, 1998.

---

10. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. – М.: Интерстиль, 2000.

Нормативно-правові акти

1. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 38.

2. Господарський процесуальний кодекс України "Про господарські суди": Закон України. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 53.

4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 3.

5. Загальна декларація прав людини // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К.: Юрінформ, 1992.

6. Законодавство України про адміністративну відповідальність // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1997. – № 3.

7. Законодавство України про землю. Земельний кодекс України. Нормативно-правові акти з земельних питань. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

8. Закон України "Про адвокатуру" від 19 грудня 1992 р. // ВВРУ. – 1993. – № 9. – Ст. 62.

9. Закон УРСР "Про судоустрій" від 7 лютого 2002 р. № 3018 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 13 (353). – 30 березня–5 квітня.

10. Закон України "Про вибори народних депутатів України" від 18 жовтня 2001 р. № 2766 // Юридичний вісник України. – 2001. – № 46. – 17–23 листопада; № 47 (335). – 24–30 листопада.

11. Закон України "Про вищу освіту" від 17 січня 2002 р. № 2984 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 11. – 16–22 березня; № 12. – 23–29 березня.

12. Закон України "Про власність". – К.: Парламентське вид-во, 1998.

13. Закон УРСР "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" // ВВРУ. – 1991. – № 33.

14. Закон України "Про господарські товариства" від 19 вересня 1991 р. // ВВРУ. – 1991. – № 49.

15. Закон України "Про громадянство України" // ВВРУ. – 1997. – № 23.

16. Закон України "Про загальний військовий обов'язок і війсь-

---

кову службу" від 25 березня 1992 р. // ВВРУ. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

17. Закон України "Про звернення громадян" // ВВРУ. – 1997. – № 47.

18. Закон України "Про Конституційний Суд України" // ВВРУ. – 1996. – № 49.

19. Закон України "Про місцеве самоврядування" // ВВРУ. – 1997. – № 24.

20. Закон України "Про об'єднання громадян" // ВВРУ. – 1992. – № 34.

21. Закон України "Про органи самоорганізації населення" від 11 липня 2001 р. № 2625 // Юридичний вісник України. – 2001. – № 35 (323). – 1–7 вересня.

22. Закон України "Про охорону атмосферного повітря" від 16 червня 1992 р. // ВВРУ. – 1992. – № 50.

23. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 р. // ВВРУ. – 1991. – № 41.

24. Закон України "Про охорону праці" від 14 жовтня 1992 р. // ВВРУ. – 1992. – № 49.

25. Закон України "Про пенсійне забезпечення" від 5 листопада 1991 р. // ВВРУ. – 1992. – № 3.

26. Закон України "Про підприємство" від 26 лютого 1991 р. // ВВРУ. – 1991. – № 14.

27. Закон України "Про приватизацію державного житлового фонду" від 19 червня 1992 р. // ВВРУ. – 1992. – № 36.

28. Закон України "Про прокуратуру" // ВВРУ. – 1991. – № 53.

29. Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" // ВВРУ. – 1991. – № 25.

30. Закон України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" // ВВРУ. – 1998. – № 20.

31. Закон України "Про Червону книгу України" від 7 лютого 2002 р. № 3055 // Юридичний вісник України. – 2001. – № 15 (355). – 13–19 квітня.

32. Кодекси України / Під. ред. *В.Ф. Бойко*. – К.: Юрінком Інтер, 1997.

33. Коментар до Конституції України. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996.

34. Конституція України. К.: Юрінком, 1996.

35. Кримінально-процесуальний кодекс України. Цивільно-процесуальний кодекс України / Під. ред. *В. Маляренко*. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

---

36. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К.: Юрінформ, 1992.

37. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К.: Юрінформ, 1992.

38. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. – К.: Істина, 2002.

Наукова література

1. *Алексеев С.* Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – М.: Издательство "НОРМА", 2001.

2. *Алексеев С.* Теория права. – М.: Издательство "БЕК", 1994.

3. *Алексеев С.* Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999.

4. *Антониук З., Маринович М.* Щодо питання прав людини в Україні // Право України. – 1995. – № 2.

5. *Бабаев В.К., Баранов В.М., Толстик В.А.* Теория права и государства в схемах и определениях: Учеб. пособие. – М.: Юрист, 2001.

6. *Бандурка О., Пушкін О., Зайцев Л.* Право і держава – теоретичний аспект // Право України. – 1995. – № 11.

7. *Білас І.* Право, суспільство, держава: від тоталітаризму до демократії // Розбудова держави. – 1994. – № 3.

8. *Білий П.* Правова держава і правова культура: взаємозв'язок та результативність // Право України. – 1997. – № 12.

9. *Бірюков І.А., Зайка Ю.О., Співак В.М.* Цивільне право України. Загальна частина. – К.: Наукова думка, 2000.

10. *Богущий П.* Поняття правової держави та методологічний підхід до проблеми її формування // Право України. – 1996. – № 4.

11. *Бойко В.* Нова Конституція і судова влада // Право України. – 1997. – № 1.

12. Большой юридический словарь / Под ред. *А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских.* – М.: ИНФРА-М, 2000.

13. *Букреев В.И., Римская И.Н.* Этика права: от истоков этики и права к мировоззрению: Учеб. пособие. – М.: Юрайт, 1998.

14. *Васькович Й.* Державність і правова культура // Розбудова держави. – 1996. – № 5, 6.

15. *Венгеров А.Б.* Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. – М.: ИКФ "Омега-Л", 2002.

-
16. *Венгеров А.Б.* Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. – М.: Юриспруденция, 2000.
17. *Веніславський Ф.* Взаємодія гілок державної влади як принцип основ конституційного ладу України // *Право України*. – 1998. – № 4.
18. *Власов Ю.Л.* Проблеми тлумачення норм права: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001.
19. *Волович В., Юрченко О.* Україна: тенденції соціального розвитку // *Політологічні читання*. – 1992. – № 2.
20. *Гавриленко І.* Чи потрібна державі ідеологія? // *Віче*. – 1996. – № 4.
21. *Гегель Г.* Философия права. Государство. – М.: Мысль, 1990.
22. *Гегель Г.* Философия права. Гражданское общество. – М.: Мысль, 1990.
23. *Гегель Г.* Философия права. – М.: Мысль, 1990.
24. *Гладун З.С., Кравчук М.В., Бармак М.В.* Основы правознавства: Навч. посіб. – Тернопіль: Економічна думка, 1999.
25. *Голме П.М.* Финансовое право. – М.: Прогресс, 1978.
26. *Головатий С.* Конституція України в системі європейського конституціоналізму // *Право України*. – 1997. – № 8.
27. *Головченко В.* Формування правової свідомості як напрям державної політики // *Юридичний вісник України*. – 1999. – № 38. – 23–29 вересня.
28. *Господарське право України / Под. ред. В.С. Щербини*. – К.: Атіка, 1999.
29. *Давид Р., Жофре-Спинози К.* Основные правовые системы современности. – М.: Международные отношения, 1996.
30. *Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю.С. Шемшученка: Монографія*. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001.
31. *Демин А.* Теория государства и права: Курс лекций. – М.: ИНФРА-М, 2002.
32. *Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е.* Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. – К.: АртЕк, 1997.
33. *Дзейко Ж.* Особа і держава. Обмеження заради взаємовигоди // *Віче*. – 1994. – № 4.
34. *Дмитров Ю.* Правова держава: перспектива чи сьогоднішній день? // *Право України*. – 1995. – № 5, 6.
35. *Дмитрук В.Н.* Теория государства и права: Учеб. пособие. – М.: Амалфея, 1998.

-
36. *Євдокимов В.О.* Право як феномен соціального регулювання та його вплив на розвиток суспільства і держави // *Адвокат.* – 1997. – № 2.
37. *Євдокимов В.* Розвиток ідей правової держави в умовах тоталітаризму та переходу суспільства до демократії // *Право України.* – 1997. – № 7.
38. *Егоров С.Н.* Аксиоматические основы теории права. – С.Пб.: Лексикон, 2001.
39. *Завальнюк В.* Принцип історизму в праві та державознавстві // *Право України.* – 1998. – № 2.
40. Загальноукраїнська декларація основних прав і свобод людини і громадянина // *Віче.* – 1993. – № 7.
41. *Засць А.* Світоглядні основи праворозуміння // *Вісник Акад. прав. Наук України.* – 1997. – № 2.
42. *Заяць Н.* Місце органів внутрішніх справ у реалізації прав людини // *Право України.* – 1999. – № 9.
43. *Історія української Конституції / Упоряд. А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко.* – К.: Право, 1997.
44. *Кампо В.* Місьцеве самоврядування в Україні. – К.: ІнЮре, 1997.
45. *Кампо В.* Проблеми еволюції урядової влади // *Українське право.* – 1995. – № 1.
46. *Кампо В.* Проблеми унітаризму в проєкті нової Конституції України // *Розбудова держави.* – 1992. – № 5.
47. *Кельман М.* Десять засад демократії // *Право України.* – 1996. – № 6.
48. *Керимов Д.А.* Методология права. – М.: Аванта+, 2000.
49. *Кистяковский Б.* В защиту права // *Вехи. Интеллегенция в России: Сб. статей 1908–1910.* – М.: Молодая гвардия, 1991.
50. *Кістяківський Б.* Вибране // *Бібліотека часопису "Філософська і соціологічна думка".* – К.: Абрис, 1996.
51. *Кнапп Б.* Крупные системы права в современном мире. Мусульманское право. Структура и основные понятия. – М.: Наука, 1984.
52. *Козюбра М.І.* Права й свободи людини і громадянина в новій Конституції України // *Адвокат.* – 1996. – № 2.
53. *Колесниченко З.* Узгодження законодавства України з вимогами Конвенції ООН про права дитини – вимога часу // *Право України.* – 1997. – № 6.
54. *Колісник В.* Повага до національної гідності особи як складова правової культури // *Вісник Акад. прав. наук України.* – 1997. – № 2

-
55. *Колодій А.М., Консейчиков В.В.* Загальна теорія держави і права. – К.: Юрінком, 1997.
56. *Комаренко А.* Захист трудових прав громадян у світлі Конституції України // *Право України.* – 1997. – № 12.
57. *Комаров С.А., Малька А.В.* Теория государства и права: Учеб.-метод. пособие. – М.: НОРМА, 2001.
58. *Комаров С.А.* Общая теория государства и права: Учебник. – М.: ТОН: Юрайм, 1998.
59. *Короткова Л., Віхров О.* Правознавство для неповнолітніх – дисципліна обов'язкова // *Право України.* – 1995. – № 11.
60. *Котюк О.В.* Основи держави і права: Навч. посіб. – 3-те вид., доп. і перероб. – К.: Атіка, 2001.
61. *Кравчук М.В.* Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навч. посіб. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
62. *Кузняк Б.* Чому не всі рівні перед законом? // *Право України.* – 1997. – № 6.
63. *Лейст О.З.* Сущность права. Проблеми теорії і філософії права. – М.: Зерцало-М, 2002.
64. *Лившиц Р.* Государство и право в современном обществе: необходимость новых подходов // *Советское государство и право.* – 1990. – № 10.
65. *Литвиненко А.* Право та культура: теорія і практика // *Право України.* – 1997. – № 6.
66. *Лубський В.І., Борис В.Д.* Мусульманське право: Навч. посіб. для студентів факультетів юридичного міжнародного права, міжнародних відносин. – К.: Вілбор, 1997.
67. *Ляскова М.* Про культуру правотворчої діяльності // *Право України.* – 1994. – № 5, 6.
68. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ред. *Ю.І. Рима-ренко.* – К.: Генеза; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1996.
69. *Марченко М.Н.* Правовые системы современного мира: Учеб. пособ. – М.: Зерцало-М, 2001.
70. *Марчук В.М., Ніколаєва Л.В.* Основні поняття та категорії права: Навч. посіб. – К.: Істина, 2001.
71. *Масюкевич О.П.* Теория государства и права. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К°", 2002.
72. *Морозова Л.А.* Теория государства и права: Учебник. – М.: Юристь, 2002.
73. *Мурашин О.* Правозастосовчі акти прямого народовладдя (теоретичний аспект) // *Право України.* – 1999. – № 8.

-
74. *Назаренко Е.* До питання про конституційну реформу державної влади в Україні // *Право України.* – 1996. – № 10.
75. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Під ред. *М.Й. Коржанського.* – К.: Атіка; Академія; Ельга-Н, 2001.
76. *Наумов А.* Судебний прецедент – источник права? // *Адвокат.* – 1993. – № 3–4.
77. *Нерсесянц В.С.* Общая теория права и государства: Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: НОРМА, 2001.
78. *Нерсесянц В.С.* Проблемы общей теории права и государства. – М.: НОРМА-ИНФРА. – М., 2001.
79. *Нерсесянц В.С.* Теория права и государства. – М.: НОРМА, 2001.
80. *Ніколаєв В.* Про інститут юридичної особи // *Право України.* – 1997. – № 7.
81. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. *В. Лазарева.* – М.: Юристь, 1996.
82. *Олійник А.* Теорія держави і права: Навч. посіб. / *А.Ю. Олійник, С.Д. Губарев, О.Л. Слісаренко.* – К.: Юрінком Інтер, 2001.
83. *Онїщенко Н.* Правова система і держава в Україні: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002.
84. *Онїщенко Н.* Правова система: проблеми теорії: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002.
85. *Опришко В.* Державно-правова реформа в Україні: основні напрямки // *Право України.* – 1998. – № 11.
86. *Опришко В.* Питання гармонізації законодавства України з міжнародним правом і національними правовими системами // *Право України.* – 1999. – № 8.
87. *Плахов В.Д.* Социальные нормы. – М.: Мысль, 1990.
88. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. – К.: Генеза, 1997.
89. Політологія / За ред. *О. Семківа.* – Львів: Світ, 1994.
90. Правова держава: Щорічник наукових праць. – К.: Наукова думка. – 1994. – № 5; 1995. – № 6; 1996. – № 7; 1997. – № 8.
91. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник / Отв. ред. *А.Я. Сухарев.* – М.: НОРМА, 2001.
92. Проблемы теории государства и права: Учеб. пособие / Под ред. *Н. Марченко.* – М.: Проспект, 1999.

---

93. *Прокопенко В.І.* Порядок прийняття і звільнення з роботи. Закон і практика. – К.: Юмана, 1996.

94. *Протасов В.Н.* Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. – М.: Новый юрист, 1999.

95. *Прохорова Н.* Робесп'єр проти Монтеск'є або знову про розподіл влад // Віче. – 1995. – № 2.

96. *Рабінович П.* Загальна декларація прав людини – вселюдський ідеал гуманізму (до 50-річчя прийняття) // Право України. – 1998. – № 12.

97. Світова класична думка про державу і право: Навч. посіб. / *С.Ф. Безродний, Г.К. Ковальчук, О.С. Масний.* – К.: Юрінком Інтер, 1999.

98. *Селіванов А.* Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним судом України норм законодавства // Право України. – 1999. – № 10.

99. *Селіванов В.* Методологічні проблеми запровадження конституційних принципів "верховенства права" і "верховенства закону" // Право України. – 1997. – № 6.

100. Словарь терминов по теории государства и права: Учеб. пособие / Под ред. *Я.Й. Панова.* – Х.: Основа, 1997.

101. *Спиридонов Л.* Теория государства и права. – М.: Гардарики, 1996.

102. Теория государства и права (конспект лекций в схемах). – М.: ПРИОР, 2001.

103. Теория государства и права / Под ред. *А. Б. Венгерова.* – М.: Новый Юрист, 1998.

104. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. *М.М. Рассолова, В.О. Лучина, Б.С. Эбзеева.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2000.

105. Теория государства и права: Учебник / Под ред. *В. Бабаева.* – М.: Издательство юридической литературы, 1999.

106. *Туманов В. А., Саидов А.С.* Сравнительное правоведение. – М.: Юристъ, 2004.

107. *Черданцев А.Ф.* Теория государства и права: Учебник для вузов. – М.: Юрайт, 1999.

108. *Шаповал В.* Конституція України як нормативно-правовий акт (теоретичні проблеми кваліфікації) // Право України. – 1997. – № 10.

109. *Шемшученко Ю.С.* Теоретичні засади концепції розвитку законодавства України // Право України. – 1996. – № 8.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Вимоги до знань та умінь студентів	4
Методичні рекомендації до планів семінарських занять	4
Семінар № 1. Система юридичної науки. Теорія держави і права як наука	6
Семінар № 2. Основні теорії походження держави. Походження держави і права	7
Семінар № 3. Державна влада і держава	8
Семінар № 4. Форми держави	10
Семінар № 5. Механізм та апарат держави.....	11
Семінар № 6. Політична система суспільства	12
Семінар № 7. Правова держава. Громадянське суспільство	13
Семінар № 8. Основні права людини. Правовий статус особи, громадянина	14
Семінар № 9. Поняття права, ознаки, праворозуміння	15
Семінар № 10. Норми права в системі нормативного регулю- вання. Структура правових норм. Класифікація правових норм	15
Семінар № 11. Форми (джерела) права та правоутворення	16
Семінар № 12. Система права і система законодавства	17
Семінар № 13. Систематизація нормативно-правових актів....	18
Семінар № 14. Застосування правових норм як особлива форма їх реалізації	19
Семінар № 15. Тлумачення правових норм.....	20
Семінар № 16. Правомірна поведінка, правопорушення та юри- дична відповідальність	21
Семінар № 17. Правові відносини	22
Семінар № 18. Правове регулювання та його механізм	22
Методичні рекомендації до виконання курсових робіт.....	23
Тематика курсових робіт з теорії держави і права	25
Список рекомендованих джерел.....	30

Навчальне видання

ФЕДОРЕНКО Тетяна Миколаївна

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Методичні рекомендації

Методичні рекомендації

(українською мовою)

Редактор В.А. Стекольников
Комп'ютерна правка та верстка Н.В. Чудновцева
Коректор М.О. Паненко

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2506 від 25.05.2006 р.

Підписано до друку 02.11.06. Папір офсетний. Формат 60×84/16.
Друк офсетний. Гарнітура "Таймс". Ум. друк. арк. 2,2. Обл.-вид. арк. 2,4.
Тираж 100 прим. Вид. № 8. Зам. № 259. Ціна договірна

Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування,
54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5